

ȘTEFAN CEL MARE ÎN IMAGOLOGIA LEGIONARĂ

Radu-Florian Bruja

Numărul impresionant al studiilor, articolelor, monografiilor, al altor lucrări de referință publicate până în prezent pe tema Ștefan cel Mare în conștiința românilor, pe deplin justificat având în vedere mărimea și importanța marelui domnitor, ar putea determina o reacție firească față de oportunitatea unei astfel de alegeri. Având, însă, în vedere că Mișcarea Legionară nu s-a bucurat încă de o analiză de referință în istoriografia românească, cel puțin la nivelul studiilor elaborate de istorici străini precum Armin Heinen ori Francesco Veiga, și că liderul extremei drepte românești, Corneliu Zelea Codreanu, nutrea un adevărat cult pentru Ștefan cel Mare, considerăm că o astfel de abordare este pe deplin justificată. Fără a ne propune să tratăm evoluția portretului lui Ștefan de-a lungul anilor intrebabili și fără a folosi în prezenta analiză întreaga publicistică și literatură legionară, care, deși vastă, se dovedește a fi destul de inconsistentă, am considerat oportun să urmărim, în principal, imaginea pe care Corneliu Z. Codreanu și apropiații săi, și-au creat-o despre marele domnitor român.

Mișcare ce promova regenerarea moral-religioasă și crearea unui model de om¹ – „homo novus” – capabil să schimbe destinul României, după ce, pregătit fiind, ar ajunge la cârma țării, legionarismul a deplasat accentul luptei sale din zona politicului în cea a afirmării spiritualității românești. Pentru a-și atinge scopurile C.Z. Codreanu rememorează faptele înaintașilor. Politica generației sale trebuia să fie o urmare logică a politicii domnitorilor români în fruntea cărora se afla Ștefan cel Mare. Într-o astfel de atmosferă trebuia creat „omul nou”. Religia și naționalismul se întrepătrundeau în logica sa. Credința ortodoxă contribuise decisiv la formarea națiunii române, separând-o într-o oarecare măsură de catolicism². Dacă Ștefan cel Mare fusese un tenace apărător al ortodoxismului, mai ales în lupta sa împotriva Imperiului Otoman, care întruchipa pericolul extern și păgânitatea, Corneliu Z. Codreanu unea naționalismul extremist cu ortodoxismul, de frica pericolului evreesc. Ortodoxia era unită cu naționalismul legionar și de Vasile Marin. „Așa se explică cum bătăliile noastre mari noi le-am dus contra păgânilor – turci și tătari – cât și contra creștinilor – unguri și poloni – și niciodată împotriva rușilor și bulgarilor”³. Și Vasile Marin credea că venise momentul luptei împotriva dușmanului evreu, „păgânul” lumii contemporane. Prin identificarea evreului cu agentul bolșevic, naționaliștii români și-au impus o conduită antisemită⁴. Poporul român se afla la o răscruce spirituală de a cărei vină erau considerați vinovați evreii⁵. Prin evreu se înțelegea comunist, trădător, deicid⁶. „Reacția naționalismului este reacția arhetipului culturii europene contra unor forme ce nu mai conveneau dezvoltării sale”, credea și Horia Sima. „Acesta era un fenomen firesc cu rădăcini în Evul Mediu”⁷.

Mișcarea Legionară și-a creat un panteon propriu, în care sunt reprezentați, deopotrivă, marii învinși ai neamului – Decebal, Horea, Tudor Vladimirescu, Avram Iancu – alături de învingători. Între aceștia din urmă, domnitorii medievali apar „valorizați mai cu seamă în măsura în care exprimă sensul ancestral, oarecum atemporal, al purității românești și solidarității între români”: este ceea ce explică poziția excepțională a lui Ștefan cel Mare în invocațiile istorice legionare⁸. Având o structură psihică și o voință asemănătoare cu cea a lui Hitler și cu o gândire orientată într-o singură direcție, Corneliu Zelea Codreanu, plin de misticism, purta zilnic dialoguri cu morții și cu sfinții (dintre care cel mai important era Arhanghelul Mihail). Îl invoca și pe Ștefan cel Mare de la care aștepta ajutor⁹. Convins că domnitorul îi va aduce biruința, el a dat numele de „Ștefan Vodă” primei organizații naționaliste studentești din care făcea parte, Asociația studentească creștină din Fălciu¹⁰. În septembrie 1929, Asociația a organizat un

congres la Mănăstirea Putna cu prilejul sărbătoririi a 425 de ani de la moartea domnitorului Moldovei, ocazie pentru Căpitan de a ține o cuvântare despre domnitorul moldovean¹¹.

Istoria națională și spiritualitatea românească este exprimată de doctrina legionară și prin triada Zalmoxis-Ștefan cel Mare-Mihai Eminescu. Zalmoxis a fost „cel mai mare precursor al lui Cristos”; Ștefan cel Mare „cel mai mare apărător al creștinismului” și Mihai Eminescu „binevestitorul biruinței românești pe care ne-o hărăzește în zilele noastre Căpitanul”¹². Într-o cuvântare ținută la mormântul lui Ștefan, profesorul Ion Zelea Codreanu propunea ca „atunci când se vor împlini șapte ani [de la războiul de întregire], când tradiția creștină permite exhumarea morților”, într-o atmosferă de mare sărbătoare să se zidească două capele ca „două mausolee naționale” în care să fie depuși eroii neamului. „Unul să se zidească la mormântul lui Ștefan cel Mare”, de la Putna, altul „să se zidească la mormântul lui Mihai Viteazul de la Mănăstirea Dealului (...) Aceste două locuri sfinte ar fi locuri de neîntrerupt pelerinaj național în cursul veacurilor”¹³ credea tatăl Căpitanului. Într-un discurs exaltat, din tinerețe, și Mircea Eliade era de părere că domnitori ca Mihai Viteazul sau Ștefan cel Mare ar fi fost, la timpul lor, legionari¹⁴. Spre sfârșitul vieții, Petre Țuțea, rememorând spiritul dreptei românești a anilor 30 conchidea că poporul român a avut doar două mari personalități: Ștefan cel Mare și Mihai Eminescu¹⁵.

Corneliu Zelea Codreanu nu a avut un discurs politic concret, ci unul metaforizant. El credea că poporul român s-a abătut de la calea cea dreaptă și că el este trimis de Dumnezeu să conducă pe români pe căi mai sănătoase. Naționalismul său nu era rasist și nu era îndreptat împotriva moștenirii creștine, ci era unul profund religios, mistic și ortodoxist. „Pământul României trebuie apărat”, spunea el, „năvălitorii din Evul Mediu treceau; cei de azi – se referă în principal la evrei – rămân pe loc”. Mișcarea trebuia să se sacrifice pentru îndepărtarea acestor năvălitori contemporani așa cum s-au sacrificat strămoșii. „Aici [în pământul patriei] odihnesc Mușatinii, aici, la Podul Înalt, la Războieni, la Suceava, la Baia, la Hotin, la Soroca, la Tighina, la Cetatea Albă, la Chilia, dorm românii căzuți în lupte. Pe ce drept voiesc jidanii să ne ia acest pământ?” Și despre Suceava spunea: „vechea capitală a fost transformată pur și simplu într-un murdar cuib jidănesc, care înconjoară bielele ruine glorioase ale cetății lui Ștefan cel Mare”¹⁶. Pentru noi, epoca lui Ștefan cel Mare rămâne marea pată luminoasă în negura de până acum a culturii românești¹⁷. Domnitorul moldovean apărea astfel ca un simbol al apărătorilor ortodoxismului și al etnicității și nu reprezenta un prototip expansionist, după modelul țarilor ruși¹⁸. Iar C.Z. Codreanu era chemat să elibereze poporul de lanțurile în care l-au închis dușmanii, să-l spiritualizeze și să-l transforme în „homo novus”. „De la Isus Christos și până la Căpitanul Mișcării, nimeni nu a năzuit o astfel de prefacere”¹⁹. Fără Căpitanul Legiunii și fără exemplul său, credea un apropiat al lui Codreanu, Ion Moța „vom fi pierit ca națiune. Robii români de mâine nu vor mai avea nimic comun cu plăieșii, răzeșii și boierii lui Ștefan cel Mare”²⁰.

În scrierile sale, Codreanu a trasat liniile directe pe tărâm programatic-doctrinar după care urma să se ghideze viața legionară. Nu lipseau elementele fundamentale ale ideologiilor de dreapta – cultul României Mari, al eroilor militari, al armatei, al bisericii, al culturii și valorilor naționale, al tradițiilor. Alături de cultul muncii, de exemplul personal și de spiritul jefei, trăsături care l-au însoțit și pe Ștefan cel Mare, Legiunea Arhanghelul Mihail aduce în prim planul scenei politice românești ideea unei societăți mai morale, mai apropiată de spiritualitatea veche, mai puternică și mai rezistentă, prin refacerea culturii sale naționale²¹. „Pentru aceasta era nevoie de spiritul lui Ștefan cel Mare, nu de sufletul de pigmeu al politicianului român”²².

Patru au fost liniile principale ale ideologiei trasate de Codreanu: credința în Dumnezeu, încrederea în misiune, dragostea apropelui și cântecul²³. Cu un astfel de program, lipsit de conținut, nu e de mirare că Ștefan era invocat în toate discursurile legionare, multe cuiburi i-au purtat numele iar presa legionară îi dedica pagini întregi. Una din echipele morții purta numele lui Ștefan cel Mare²⁴. „Preocupările noastre se îndreaptă spre Dumnezeu și spre contactul cu morții neamului”²⁵. Pentru Codreanu națiunea coincidea cu neamul, având tendința diversificării celor două concepte. Atribuia primului termen „viața” și celui de la doilea „reînvierea” „în

numele mântuitorului”²⁶. Binețeles și spre Ștefan cel Mare care era pomenit ori de câte ori se vorbea de eroii nemului. Opera ctitoricească a domnitorului, care „socotea Moldova drept poarta creștinătății”²⁷ trebuia continuată de către legionari. Apariția taberelor de muncă destinate executării unor obiective de binefacere, cum ar fi repararea sau ridicarea de biserici „mai multe chiar decât Ștefan cel Mare Voievodul”²⁸ justifică fascinația liderului legionar pentru marele domn. Grija și preocuparea legionarilor pentru ridicarea de așezăminte religioase se explică și prin rolul de avangardă pe care l-a avut naționalismul în lupta împotriva bolșevismului. Legionarii erau chemați să „ia armele ca să apere pe Christos de furia hoardelor din răsărit”²⁹.

Ștefan cel Mare este folosit de legionari și pentru a justifica dinasticismul poporului român. „Domnilor, spunea Ion Zelea Codreanu într-un discurs din Parlament, poporul românesc, care prin obârșia lui și sângele lui, a avut pe pământul acesta un Burebista, pe un Decebal, pe un Ștefan cel Mare, pe un Mihai Viteazul, poporul acesta zic, nu poate fi decât un popor monarhist și ca gândire și ca sentiment”³⁰. Apologia lui Ștefan cel Mare a fost făcută în repetate rânduri, în mai toate cuvântările liderilor legionari: în timpul marșului din Basarabia, în Ardeal, în Munții Apuseni. În drum spre Spania „nebiruitul Ștefan Vodă” era pomenit de Vasile Marin, de la care aștepta să le aducă biruința împotriva ateilor comuniști³¹. Despre vizita în Basarabia, același Corneliu Z. Codreanu nota: „ni se părea că respirăm din aerul vremii lui Ștefan cel Mare, că suntem niște umbre de ostași răsărite din bietul pământ al Moldovei”³². Ion Moța regreta că ardelenii nu au avut un Ștefan cel Mare când spunea că „onoarea ostășească aștepta clipa zămislirii, în care să se ridice la înălțimea Rovinelor, Călugărenilor, Podului Înalt, Văii Albe, Plevnei, Mărășeștilor, locuri sfinte de la care noi ardelenii am lipsit, oprîți de soartă”³³. Și presa legionară îl invoca pe Ștefan. „*Porunca Vremii*”, ziar cu orientare antisemită, nota că: „grăul românesc crescut pe ogorul îngrășat de trupurile ostașilor lui Ștefan (...) munca românească toată, e speculată de evrei”³⁴. La 2 iulie 1940, același cotidian dedica o pagină domnitorului moldav. Profesorul Traian Brăileanu făcea în „*Însemnări sociologice*”, într-un studiu intitulat „Ștefan cel Mare și arta guvernării” o comparație între principiile de cărmuire a statului de către domnitorul român și cele din „*Principele*” lui Machivelli. Binețeles că erau văzute ca demne de urmat cele ale lui Ștefan. „Arta guvernării nu se poate întemeia, cum credea Machiavelli, numai pe calcul, ci ea cere o adâncă înțelegere a sufletului omenesc, în acord perfect de simțire între conducător și mulțime”³⁵.

O ultimă formă de promovare a imaginii lui Ștefan cel Mare a fost prin cântec „singura posibilitate de manifestare a formei lăuntrice”³⁶. A existat un vast repertoriu de imnuri legionare, multe dintre acestea invocându-l pe domnitor. Ele însoțeau toate manifestările legionare. Un astfel de imn, intitulat „Ștefan Vodă al Moldovei”, a fost compus în 1933, cu ocazia unei vizite a unei delegații legionare la Mănăstirea Putna, din care dăm câteva rânduri:

„Ștefan Vodă al Moldovei
Fost-a pe la noi, prin munți
Și-a găsit în codrii noștri
Șoimi viteji, războinici mulți.
Tot așa, tu, Căpitane
Urcă pe-ale Putnei văi,
Și-ți vom da batalionane
De legionari flăcăi
Cheamă la luptă vultanii
Și-i trimite unde vrei
Căci tâlharii și jidanii
Ne tot sug mereu, mereu”³⁷.

Aceste cântece erau de efect și creau coeziune în rândurile legionarilor. Codreanu a înțeles aceasta și când nota în lucrarea cu caracter autobiografic „*Pentru legionari*” despre un alt cântec „Pe o stâncă neagră, cântecul lui Ștefan cel Mare”, „a cărui melodie se pare că s-a păstrat din timpul lui, din generație în generație. Se spune că pe sunetul acestei melodii intra Ștefan cel Mare triumfător în Cetatea de la Suceava, acum 500 de ani. Când îl cântam simțeam

trăind acele vremuri de mărire și de glorie românească, ne afundam în 500 de ani de istorie și trăiam câteva clipe acolo, în contact cu vechii soldați și arcași ai lui Ștefan și însuși cu el”³⁸. Cântecul „Ștefan Vodă” e pomenit și de Horia Sima ca fiind folosit de legionari, când au încercat să ocupe sediul postului de radio Bod, în timpul putsch-ului nereușit din 3-4 septembrie 1940³⁹.

Corneliu Zelea Codreanu a emis, în general, puține idei. Ponderea semnificativă o are întoarcerea la ortodoxism, ca parte componentă a culturii naționale. În cadrul acestei direcții, Ștefan cel Mare a ocupat locul central. De la 1920 și până la sfârșitul vieții sale, voievodul moldovean a fost revendicat de liderul Mișcării Legionare. În dificilele clipe de la Jilava, la puțin timp înaintea asasinării sale, Corneliu Codreanu, căzut într-un misticism exacerbant, îi vedea chipul voievodului „ca într-un tablou bătrân, bătrân de o jumătate de mie de ani, cu pletele lungi și cu coroana pe cap: e Ștefan, domnul Moldovei”⁴⁰.

În concluzie, Codreanu s-a înconjurat de aureola unui al doilea Ștefan cel Mare. El se prezenta ca fiind mare prin ideile și speranțele sale înainte de a fi mare și prin faptele sale. Misticismul și carisma sa, mai mult decât discursul au atras de partea organizației politice legionare o mare parte a tineretului dezamăgit și dezorientat de tumultul și evenimentele istoriei interbelice. Multe din speranțele acestora se legau de iluziile unui destin eroic pe măsura faptelor și tradițiilor străbunilor, iar C.Z. Codreanu era chemat să împlinescă iluziile acestora. Mai mult, la unele manifestări, legionarii îl sărbătoreau ca pe un al doilea Mesia, ca pe o unealtă în mâinile lui Christos⁴¹. Iar Ștefan devenea mijlocitorul destinului pe care liderul legionar și-l dorea. Căci Ștefan cel Mare, spunea același Codreanu „de o jumătate de mie de ani strălucește în istorie, și românii nu îl iută pentru că s-a confundat perfect cu linia de viață a neamului”⁴². De multe lucruri s-a înșelat C.Z. Codreanu în aspirațiile sale și multe din greșelile făcute în viață nu le-a a înțeles. Cu siguranță că de această afirmație nu.

Résumé

Le chef de l'extrême droite Corneliu Zelea Codreanu avait pour le voïvode Etienne Le Grand un véritable culte. Mystique incurable, le chef de la Garde de Fer s'est entouré l'auréole d'un second Etienne Le Grand. Il attendait l'aide de l'esprit du grand voïvode et liait ses illusions de la destinée éroïque de ses aïeux.

NOTE:

1. „Omul nou”, creație fantastă a ideologiilor fasciste, a fost ușor cosmetizat de Corneliu Zelea Codreanu prin adăugarea componentei ortodoxiste. Singurul regim fascist este cel din Italia dar prin generalizare, caracteristicile fascismului italian se regăsesc în sistemele politice ale multor state europene, inclusiv în regimul autoritar al regelui Carol al II-lea;

2. Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail”. Mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional*, București, Edit. Humanitas, 1999, p. 127;

3. Vasile Marin, *Crez de generație*, București, Edit. Mahadajonda, 1997, p. 57-58;

4. Leon Volovici, *Ideologia naționalistă și „problema evreiască”. Eseu despre formele antisemitismului intelectual în România anilor 30*, București, Edit. Humanitas, 1997, p. 84;

5. Armin Heinen, *op. cit.* p. 126;

6. Nu este exact că evreii ar fi fost de orientare comunistă. Extrema stângă din România era puțin numeroasă, în timp ce procentul evreilor în populația statului era destul de semnificativ. Nu toți evreii erau comuniști, din filiala cominternistă românească făcând parte și alți minoritari.

7. Horia Sima, *Menirea naționalismului*, București, Edit. Vremea Imex, 1993, p. 27;

8. Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Edit. Humanitas, 1997, p. 258;

9. *Ibidem*, p. 125;

10. Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari*, Edit. „Totul pentru Țară”, Sibiu, 1936, p. 43; vezi și *Din luptele tineretului român (1919-1939). Culegere de texte*, ediție de Duiliu Sfințescu, București, Edit. Fundației „Buna Vestire”, 1993, p. 28; crează un text, Dragoș Zamfirescu, *Legiunea Arhanghelul Mihail de la mit la realitate*, București, Edit. Enciclopedică, 1993, p. 48;
11. *Cronologie privind istoria Mișcării Legionare*, în „*Istoria Mișcării Legionare scrisă de un legionar*”, București, Edit. Roza Vânturilor, 1993, p. 19; vezi și Dragoș Zamfirescu, *op. cit.* p. 159;
12. Lucian Boia, *op. cit.* p. 258;
13. Ion Zelea Codreanu, *Pentru ordine, muncă și dreptate*, Huși, 1920, p. 32;
14. Zigu Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, București, Edit. Fundațiilor Culturale Române, 1995, p. 201;
15. Lucian Boia, *op. cit.* p. 259;
16. C.Z. Codreanu, *op. cit.* p. 93-94;
17. Vasile Marin, *op. cit.* p. 139;
18. Cristian Sandache, *Național și naționalism în viața politică românească interbelică (1919-1940)*, Iași, Tipografia Moldova, 2001, p. 194;
19. Lucian Boia, *op. cit.* p. 259;
20. Ion Moța, *Cranii de lemn. Articole 1922-1936*, Edit. „Totul pentru Țară”, București, 1936, p. 47;
21. Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat din România, 1821-1999*, vol. II, *Eșecul democrației române*, București, Edit. RAO, 2001, p. 366-367;
22. C.Z. Codreanu, *op. cit.* p. 357; O comparație între politicieni români ai perioadei interbelice și domnitorul modovean făcea și Mihail Sturdza. Punându-l în antiteză pe Carol al II-lea cu Ștefan cel Mare, el ierta păcatele domnitorului român, „nici Ștefan cel Mare, nici Vlad Țepeș, nici Ion Vodă, nici Lăpușneanu nu erau ușe de biserică, erau însă tot atât de crunți cu dușmanii țării lor ca și cu boierii răzvrățiți. Iertăm cruzimea lui Vlad și mâniile lui Ștefan la ospete, căci fără ei ar fi fost de pe atunci, țările noastre șterse de pe fața pământului”, Mihail Sturdza, *România și sfârșitul Europei. Amintiri din țara pierdută*, Edit. Dacia, Rio de Janeiro, Madrid, 1966, p. 163
23. *Din luptele...*, p. 53-54;
24. Dragoș Zamfirescu, *op. cit.* p. 193;
25. C.Z. Codreanu, *op. cit.* p. 342;
26. Michele Rallo, *România în perioada revoluțiilor naționale din Europa (1919-1945). Mișcarea Legionară*, București, Edit. Sempre, 1999, p. 54;
27. Ștefan Palagița, *Garda de Fier spre reînvierea României*, Buenos Aires, 1951, p. 58;
28. Constantin Petculescu, *Mișcarea Legionară. Mit și realitate*, București, Edit. Noua Alternativă, 1997, p. 61;
29. Horia Sima, *op. cit.* p. 56;
30. Ion Zelea Codreanu, *op. cit.* p. 12;
31. Vasile Marin, *op. cit.* p. 20;
32. *Din luptele...*, p. 211;
33. Ion Moța, *op. cit.* p.76;
34. „Porunca Vremii”, din 15 martie 1940, p. 1;
35. „Însemnări Sociologice”, nr. 2, mai 1935, p. 23;
36. *Din luptele...*, p. 54;
37. Ion Dumitrescu Borșa, *Cal troian intra muros. Memorii legionare*, București, Edit. Lucman, p. 69; și liderul L.A.N.C. și al Partidului Național Creștin, A.C. Cuza compuse un imn ultranaționalist dedicat lui Ștefan cel Mare și publicat în volumul „*Suceava în poezii*”, vezi „*Gazeta Bucovinenilor*”, din 1 decembrie 1935, p. 4. Despre un cântec legionar al lui Ștefan, pe care l-a aflat în închisoare vorbește și Petre Pandrea în *Garda de Fier. Jurnal de filosofie politică. Memorii. Penitenciare*, București, Edit. Vreamea, 2001, p. 565;
38. C.Z. Codreanu, *op. cit.* p. 302-303;
39. Horia Sima, *Sfârșitul unei domnii sângeroase. Pagini din istoria Gărzii de Fier*, Timișoara, Edit. Gordian, 1995, p. 226;
40. *Din luptele...*, p. 147;
41. Armin Heinen, *op. cit.* p. 183;
42. *Din luptele...* p. 126.